

MUHAMMED b. MAHMÛD

emîrler Muhammed'i başlarına geçirip Bağdat'a geldiler. Ancak Halife Muktefi-Liemrillâh onlara şehrin kapılarını açmadı. Emîrler Sultan Mesud'un gelmekte olduğunu duyunca dağıldılar. Hûzistan'a dönen Muhammed'in bu yanlış hareketi veliahtlığı kardeşi Melikşah'a kaptırmasına sebep oldu. Sultan Mesud'un ölümü üzerine (1 Receb 547 / 2 Ekim 1152) Beylerbeyi Has Beg, Melikşah'ı Selçuklu tahtına çıkarınca Melikşah devlet işlerini ona bıraktı. İki yıl sonra Has Beg'in teklifiyle yerine kardeşi Muhammed'in geçirilmesine karar verildi. Hemedan Kalesi'ne kapatılan Melikşah (Şevval 547 / Ocak 1153) Hûzistan'a kaçtı ve tahti ele geçirmek için hazırlanmaya başladı. Sultan Muhammed, Atabeg Ayaz'ı bir orduyla Hûzistan'a gönderip kardeşinin tahti ele geçirme teşebbüsünü neticesiz bıraktı.

Muhammed'in Emîr İl Kavşut ve diğer bazı kumandan ve devlet adamlarının yönlendirmesiyle Has Beg'i öldürtmesi tepkiyle karşılandı. Bu yüzden Merâğa emîri Ahmedîliler'den Nusretüddin Has Beg ile Arrân ve Azerbaycan hâkimi Şemseddin İldeniz Muhammed'in hükümdarlığını tanımadılar. Şemseddin İldeniz ve diğer emîrler, Hemedan'a giderek amcası Sultan Sencer'in veliahtı olduğu halde bundan faydalanamayan Muhammed Tapar'ın oğlu Melik Süleyman Şah'ı tahta çıkardılar. Vezirliğine Sultan Mesud'un vezirini, emîr hâcibliğe de Alp Argun'u geçirmeye karar verdiler. Görevini kaybedeceğini öğrenen emîr hâcib Hârizmşah Yusuf, Süleyman'a emîrlerin kendisini tutuklayacağını bildirdi. Süleyman da hazinedeki parayı alarak yakınlarıyla birlikte Hemedan'dan ayrıldı. Süleyman'ın sultanlığı yirmi yedi gün sürdü.

Bu sırada İsfahan'da bulunan Muhammed, Rey hâkimi İnanç'ın olup bitenleri kendisine haber vermesi üzerine Hemedan'a gidip tahta oturdu. Sultan Muhammed, Bağdat'a elçi göndererek Halife Muktefi-Liemrillâh'tan kendi adına hutbe okunmasını istedi. Fakat halife bu isteği şiddetle reddetti. Bir süre sonra dirlikleri halife tarafından zaptedilmiş olan emîrler Sultan Muhammed'e Bağdat'a sefer düzenlenmesi için baskı yapmaya başladılar. Sultan halifeye karşı böyle bir hareketi doğru bulmadıysa da emîrlerin sözlerini dinlemeyip harekete geçtiler. İki ordu Ba'kübâ yakınlarındaki Becimzâ'da karşılaştı (30 Receb 549 / 10 Ekim 1154). Savaş Abbâsi ordusunun zaferiyle sonuçlandı. Sultan Muhammed'in yardım

için gönderdiği Merâğa hâkimi Nusretüddin Has Beg Arslanapa kumandasındaki kuvvet yolda bozgun haberini alınca geri döndü.

Öte yandan Horasan ve Mâzenderan'a gidip kendisine destek arayan, ancak aradığı desteği bulamayan Süleyman Şah, İsfahan önüne gelip Camedâr Reşid'den şehri kendisine teslim etmesini istedi; fakat Reşid, Sultan Muhammed'e hıyanet edemeyeceğini söyleyerek bunu reddetti. Emrindeki küçük kuvvetle bir şey yapamayacağını anlayıp Kâşân'a giden Süleyman Şah, Sultan Muhammed'in üzerine kuvvet gönderdiğini duyunca Hûzistan'a yöneldi, daha sonra Bağdat'a halifenin yanına gitti. Halife Muktefi-Liemrillâh, Süleyman Şah'ın Sultan Muhammed ile savaşı için 3000 kişilik bir yardım kuvveti hazırlattı ve onunla birlikte Bağdat'tan ayrıldı (Rebûlevvel 551 / Mayıs 1156). Hulvan'da Hûzistan meliki Melikşah da onlara katıldı. Arrân'a giderek Şemseddin İldeniz ile buluşan Süleyman Şah'ın etrafında çok sayıda asker toplandı. Bu gelişmeleri öğrenen Sultan Muhammed, Zengiler'den Musul hâkimi Kutbüddin Mevdûd b. İmâdüddin ile nâibi Zeynüddin Ali Küçük'e vaadlerde bulunarak kendisine yardım etmelerini istedi. Onların yardıma hazır olduklarını öğrenince Süleyman Şah ile savaşmak üzere harekete geçti. İki ordu Aras nehri kıyısında karşılaştı (Cemâziyevvel 551 / Temmuz 1156). Bozguna uğrayan Süleyman Şah Bağdat'a dönerken yolda Ali Küçük tarafından tutuklanıp Musul Kalesi'ne hapsedildi.

Sultan Muhammed, bu zaferin ardından halifeye elçi gönderip Bağdat ve Irak'ta adına hutbe okutmasını istedi. Halifenin isteği reddetmesi üzerine Bağdat'a yürünmesine karar verildi. 551 yılı Zilhicce ayında (Ocak-Şubat 1157) Irak'a giren sultan Bağdat'ı üç ay boyunca muhasara etti. Bunun üzerine halife ile veziri Ebû'l-Muzaffer İbn Hübeyre, muhasarayı kaldırmak için Arrân Valisi Şemseddin İldeniz'in Melikşah ve yanında bulunan Arslanşah b. Tuğrul ile birlikte Hemedan'a yürümesini sağladılar. Hemedan'a giren Melikşah, İldeniz ve Arslanşah'ın Sultan Muhammed'in yanındaki emîrlerin ailelerini tutuklayıp mallarına el koyduklarının öğrenilmesi Selçuklu ordusu arasında büyük bir tedirginlik meydana getirdi. Ailesi ve dirliği Hemedan'da olan askerler ordugâhı terketmeye başladılar. Neticede Sultan Muhammed Bağdat'tan ayrılmak zorunda kaldı; Hemedan'a dö-

nerek İldeniz'in ülkesine sefer için hazırlık yapılmasını emretti. Ancak vereme yakanması bu seferin yapılmasına engel oldu.

Sultan Muhammed, 553 (1158) yılında Kum ve Kâşân yöresinde yağmalarda bulunan kardeşi Melikşah'a haber göndererek yaptıklarına son verdiği takdirde kendisini veliaht tayin edeceğini bildirdi. Fakat Melikşah hareketlerini sürdürdü. Bunun üzerine sultan Melikşah'ı bölgeden uzaklaştırmak için Hemedan'dan ayrıldı. Durumu öğrenen Melikşah Bağdat'a doğru kaçtıysa da sultan onu takip edemedi. Muhammed b. Mahmûd Zilhicce 554'te (Aralık 1159) vefat etti. 30 Zilkade 554'te (13 Aralık 1159) öldüğü de rivayet edilir. Sultan Muhammed akıllı, vakur, iyi kalpli, doğru sözlü, âlim, âdil, dindar ve cömert bir hükümdardı. Halife Muktefi-Liemrillâh'ın onu "akıllı düşman" olarak tanımladığı söylenir. Muhammed'in ölümü üzerine Süleyman Şah'ın altı aylık hükümdarlığından sonra Irak Selçukluları tarihinde atabeglik devri başladı.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam*, X, 147, 156-158, 161, 164-166, 168-175, 181, 191; Râvendî, *Râhatü's-şudûr*, s. 67, 85, 113, 169, 170, 203-205, 208, 234; a.e. (Ateş), bk. İndeks; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Bündârî, *Zübdetü'n-Nuşra*, s. 226-229, 231-255, 285-289; a.e. (Burslan), bk. İndeks; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 234; Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'ü't-tevârih* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, s. 136-153; Müstevfî, *Târih-i Güzide* (Nevâî), s. 462, 464; G. le Strange, *Baghdad during the Abbasid Caliphate*, Oxford 1924, s. 328-330; Hüseyin Emîn, *Târihu'l-İrâk fi'l-Asri's-Selcûki*, Bağdad 1385/1965, s. 116, 421; C. L. Klausner, *The Seljuk Vezirate: A Study of Civil Administration 1055-1194*, Cambridge 1973, s. 32, 45, 65, 66, 86, 88, 95, 103, 109, 127; *CHIr.*, V, 131-133; M. Th. Houtsma, "Muhammed b. Mahmûd", *IA*, VIII, 480-481; C. E. Bosworth, "Muhammad b. Mahmûd b. Muhammad b. Malik-şah", *EI*² (İng.), VII, 406-407.

 FARUK SÜMER

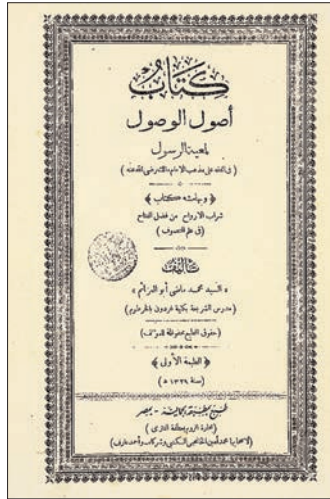
MUHAMMED MÂZÎ

(محمد ماضي)

Ebü'l-Azâim Seyyid Muhammed Mâzi
b. Abdillâh Mahcûb b. Ahmed
(1869-1937)

Şâzeliyye tarikatının
Azemiyye kolunun kurucusu
Mısırlı mutasavvif ve âlim.

27 Receb 1286'da (2 Kasım 1869) Mısır'ın Reşid kasabasında doğdu. Ailesi ve hayatıyla ilgili bazı bilgiler, *Kitâbü Uşûli'l-vüşûl li-ma'iyeti'r-Resûl* adlı ese-



Muhammed Mâzî'nin *Kitâbü Uşûl-i'l-vüşûl* adlı eserinin iç kapağı ile ilk sayfası

rinin sonundaki otobiyografisinde yer almaktadır. Buna göre soyu, Hz. Ali'nin oğlu Hasan'dan gelen ve Fas'ta ilk İslâm hânedanı İdrîsîler'i kuran İdrîs b. Abdullah'a (I. İdrîs) dayanır; ayrıca anne tarafından Abdülkâdir-i Geylânî vasıtasıyla Hz. Hasan'a ulaşır. Mâzî nisbesi, Fas'taki Aynı-mâzî denen yere nisbetle Mâzî diye anılan büyük dedesinden gelmektedir. Ebû'l-Azâim lakabının ailenin diğer mensupları için de kullanılması bunun aileye verilen bir unvan olduğunu göstermektedir.

Muhammed Mâzî, Mısır'ın Garbiye vilâyetine bağlı Desûk yakınlarındaki Mahalletüebûalî kasabasında büyüdü ve ilk öğrenimini burada tamamladı. Daha sonra babasının kendisi ve kardeşleri için özel olarak tuttuğu Ezher müderrislerinden Şeyh Abdurrahman Abdülgaffâr'dan fıkıh, kelâm, nahiv ve hadis okudu. Nahiv alanında derinleşti. Kardeşi Ahmed Ezher'e girince babasına hizmet için onun yanında kaldı ve burada Şeyh Muhammed Kaffâs'tan kelâm ve dil, Şeyh Muhammed Hatîb'den fıkıh dersleri aldı. Babasının kütüphanesinden hikmet ve tıp ilimlerine dair eserler okudu. On dört yaşına gelince Rifâî şeyhi Gânim el-Haşşâb'a intisap etti; iki yıl sonra da Ezher'e girdi. Bu sırada mutasavvıfların sohbetlerine katıldı ve Şâzelîyye şeyhi Haseneyn el-Hisâfî'ye intisap etti. Ardından eğitimini Kahire Dârülulûmu'nda sürdürdü. 1308'de (1890-91) buradan mezun oldu.

İlk olarak 1311 (1893) yılı başlarında Minyâ şehrinde bir okula öğretmen tayin edilen Muhammed Mâzî okul derslerinin yanı sıra halka Mâlikî fikhî, kelâm ve ahlâk dersleri verdi. Daha sonra Mısır'ın Şarkîye vilâyetiyle Asvan, Halfâ ve Sudan'ın Ümmüdermân (Omdurman), Sevâ-

kin, Hartum şehirlerinde görev yaptı. 1905'ten Ağustos 1915'e kadar Hartum Gordon Külliyesi'nde İslâm hukuku dersleri verdi. Mısır ve Sudan'da yaptığı sohbetler sırasında birçok kişi kendisine intisap etti.

Muhammed Mâzî, İngiltere'nin Sudan'da gerçekleştirdiği idarî reformlara karşı çıktığı için 1915'te Minyâ bölgesine dönmeye mecbur edildi; bir yıl sonra da Kahire'ye yerleşmesine izin verildi. Kahire'de tarikat faaliyetlerini sürdürürken başlattığı teccid ve ihyâ hareketini, müridlerinden Ali Abdurrahman el-Hüseynî'nin 1914-1923 yılları arasında yayımladığı *es-Sa'âdetü'l-ebediyye* dergisiyle 1925-1927 yıllarında çıkan *el-Medînetü'l-münevver*e dergisinde yazdığı yazılar ve müridleri vasıtasıyla çevreye yaymaya çalıştı. *el-Medînetü'l-münevver*e, *el-Fâtîh* dergisiyle birleşerek *el-Fâtîh ve'l-Medînetü'l-münevver*e adını almıştır.

Mısır'da İngiliz mevcudiyetine şiddetle karşı çıkan Muhammed Mâzî 1919 devrimi sırasında iki defa tutuklandı. Türkiye'de hilâfetin kaldırılmasının ardından bu konuyu görüşmek üzere 20 Mart 1924'te Kahire'de düzenlenen toplantı sonunda kurulan Cemâatü'l-hilâfeti'l-İslâmiyye bi-vâdi'n-Nîl'in başına getirildi. Bu kurum ona, Kral Ahmed Fuâd'ın hilâfete adaylığına karşı etkili bir muhalefet oluşturma imkânı verdiği gibi Mayıs 1926'da Kahire'de bir hilâfet kongresinin tertip edilmesi ve Ahmed Fuâd'ın adaylığının nihayete erdirilmesi çalışmaları için de önemli destek sağladı.

Muhammed Mâzî'nin kurduğu, Şâzelîyye tarikatının Azâyimiyye (Azâyimiyye) kolunun Mısır'da resmen kabulü Nisan 1933 tarihinde gerçekleşmiştir. İleri gelen müridlerinden kardeşi Mahmûd Mâzî'nin

kendisinden ayrılarak Mahmûdiyye-Azemiyye adıyla yeni bir kol teşkil ettiği belirtilmektedir. 28 Receb 1356'da (4 Ekim 1937) Kahire'de vefat eden Muhammed Mâzî, Sultânü'l-Hanefî Camii'nin yanındaki zâviyesine gömüldü. Daha sonra buraya Azemiyye tarikatının merkezi olarak kullanılan bir cami inşa edildi (1962). Kendisinden sonra yerine geçen oğlu Ahmed'in (ö. 1970) kabri de onun yanındadır.

Eserleri. 1. *Kitâbü Uşûl-i'l-vüşûl li-ma'îyyeti'r-Resûl* (Kahire 1312, 1329, 1334). Mâlikî mezhebine göre fıkıh meseleleri ve tasavvuf konularının ele alındığı eserin cefr ile alâkalı olduğuna dair bilgi (*DiA*, VII, 218) doğru değildir. 2. *Şî-yâmü ehli'l-Medîneti'l-münevver*e (Kahire 1971). Ayrıca müellifin *Neylü'l-hayrât bi-mülâzemeti's-şalavât* isimli kitabıyla birlikte basılmıştır. 3. *Ed'iyetü menâsiki'l-haç ve'l-umre ve'z-ziyâre* (Kahire 1977). 4. *Taşi'lü'n-neş'eti's-gâniye: Bahşün taḥlîliyyün 'ani'l-ba'si ba'de'l-mevt*. Biri tarihsiz olmak üzere Kahire'de üç baskısı gerçekleştirilmiştir (1973, 1978). 5. *Kitâbü Şarâbi'l-ervâḥ min faẓli'l-Fettâḥ*. Daha çok tasavvufî hikmetlerin derlendiği eser kardeşi Mahmûd Mâzî'nin kendisinden duyduklarını kaydetmesiyle meydana gelmiştir. İlk defa *Kitâbü Uşûl-i'l-vüşûl li-ma'îyyeti'r-Resûl*'ün kenarında basılan eserin daha sonra müstakil baskısı yapılmıştır (Kahire 1978).

Müellifin yayımlanan diğer eserleri de şunlardır: *eş-Şifâ' min marâzi'l-tefriḳa* (Kahire 1974); *Risâletü'l-'Azâ'im* (haz. İzzeddin Mâzî Ebû'l-Azâim, Kahire, ts.); *Me'âricü'l-muḳarrebîn* (Kahire 1331); *Müzekkiretü'l-mürşidîn ve'l-müsterşidîn* (Kahire 1331, *Me'âricü'l-muḳarrebîn*'ni kenarında); *en-Nürü'l-mübîn li-'ulümü'l-yâḳîn* (Kahire 1314); *Esâsü'l-ḫuruk* (Kahire, ts.), *el-İsrâ'* (Kahire 1331); *Mevâcîd rabbâniyye* (Kahire, ts. [Matbaatü'l-Medîneti'l-münevver]). Son eser cefrle ilgili olup müellifin bu konuda diğer bazı çalışmaları da vardır (bk. Abdülmün'im Muhammed Şakraf, *'İlmü'l-Cefr*; s. 117-163). Aslı ailesinin elinde bulunan mektuplarının mikrofilmli ve transkripsiyonunu içeren küçük bir koleksiyonu Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir. Abdülmün'im Muhammed Şakraf'ın Muhammed Mâzî'nin eserleri arasında saydığı *Vesâ'ilü izḫârî'l-haḳ* kardeşi Ahmed Mâzî'ye aittir. İlk defa diğer kardeşi Mahmûd tarafından Kahire'de yayımlanan eseri (1914) oğlu Ahmed ikinci baskısının

MUHAMMED MÂZÎ

da (Kahire, ts.) yanlışlıkla babasına nisbet etmiştir.

A. Muhammed Şakraf, *el-İmâm Muhammed Mâzî Ebû'l-Azâ'im: Hayâtühû cihâdühû âşârühû* adıyla kapsamlı bir çalışma yapmıştır (Kahire 1970). Burada birçok dokümanın metni, şiirlerinin değerlendirilmesi, tevhid ve insân-ı kâmil anlayışı ile eserlerinin özetleri yer almaktadır. Ayrıca *Min Cevâmi'î'l-kelim* (Kahire 1962), *el-Vicdâniyyât* (nşr. Abdullâh Mâzî Ebû'l-Azâim, Kahire, ts.), *Dîvân* (nşr. Muhammed Beşîr Mâzî Ebû'l-Azâim, Kahire, ts.), *eş-Tarîkatü'l-Azemiyye* (nşr. Mahmûd Mâzî Ebû'l-Azâim, Kahire 1328/1910) gibi eserler Muhammed Mâzî'nin hayatı ve tarikâtı için önemli bilgiler içermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Mâzî, *Kittâbü Uşûli'l-vuşûl li-mâ'iyetî'r-Resûl*, Kahire 1329 (sonunda müellifle ilgili otobiyografi kısmı); Serkis, Mu'cem, I, 325; Ahmed Şefik, *Havliyyât Mısr es-siyâsiyye*, Kahire 1929, III, 105 vd.; J. S. Tringham, *Islam in the Sudan*, London 1949, s. 239-240; Zirikî, *el-A'lâm*, VII, 16; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XI, 167-168; M. Abdülmün'im Hafâcî, *et-Türâşü'r-râhi li't-taşavvufi'l-İslâmi fi Mısr*, Kahire, ts., s. 170; J. O. Voll, "The Evolution of Islamic Fundamentalism in Twentieth-Century Sudan", *Islam, Nationalism and Radicalism in Egypt and the Sudan* (ed. G. R. Warburg-U. M. Kupferschmidt), New York 1983, s. 119, 122-123; F. de Jong, "Aspects of the Political Involvement of Sufi Orders in Twentieth-Century Egypt (1907-1970): An Exploratory Stock-Taking", a.e., s. 184-187, 207-208; a.mlf., "Two Anonymous Manuscripts Relative to the Sufi Orders in Egypt", *Bibliotheca Orientalis*, XXXII, Leiden 1975, s. 186-190; a.mlf., "Abu'l-Azâ'im", *El² Suppl.* (İng.), s. 18; Abdülmün'im M. Şakraf, *Ebû'l-Azâ'im ve eşeruhû fi't-taşavvufi'l-mu'âsir*, Kahire 1986; a.mlf., *'İlmü'l-cefr fi'l-İslâm*, Kahire 1986, s. 117-163; C. Fluehr-Lobban v.dğr., *Historical Dictionary of the Sudan*, Metuchen-London 1992, s. 28-29; Zeke-riyyâ Süleyman Beyyâmî, *et-Turuku's-şu'fiyye beyne's-sâse ve's-siyâse fi Mısr el-mu'âsıra*, Kahire 1412/1992, s. 35-36, 121, 146-147; J. W. McPherson, *el-Mevâlid fi Mısr* (trc. Abdülvehhâb Bekir), Kahire 1998, s. 172-176; Metin Yurdağür, "Cefr", *DİA*, VII, 218; Rahmi Yaran, "Hac" (Literatür), a.e., XIV, 412.

REŞAT ÖNGÖREN

MUHAMMED MEHDÎ el-ABBÂSÎ

(bk. MEHDÎ el-ABBÂSÎ).

MUHAMMED MEHDÎ el-MUNTAZAR

(bk. MEHDÎ el-MUNTAZAR).

MUHAMMED MEHDÎ es-SA'DÎ

(bk. MEVLÂY MUHAMMED eş-ŞEYH).

MUHAMMED MEHDÎ es-SÛDÂNÎ

(bk. MUHAMMED AHMED el-MEHDÎ).

MUHAMMED b. MESLEME

(محمّد بن مسلمة)

Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. Mesleme b. Seleme el-Evsî el-Ensârî (ö. 43/663)

Sahâbi.

Hicretten otuz beş yıl önce Yesrib'de doğdu. Babası Mesleme Evs, annesi Huleyde Hazrec kabilesine mensuptur. Medine'de Mus'ab b. Umeyr vasıtasıyla İslâmiyet'i ilk kabul edenlerdendi. Hicretten sonra Hz. Peygamber onunla Ebû Ubeyde b. Cerrâh arasında kardeşlik bağı kuruldu. Muhammed b. Mesleme her zaman Resûl-i Ekrem'in yanında yer aldı; Tebük Gazvesi dışında bütün gazvelere katıldı. Uhud Gazvesi'nde müslümanlar zor durumda kaldığı sırada vücudunu Hz. Peygamber'e kalkan yaparak oğullarıyla birlikte onu korudu. Hudeybiye'de ve Hayber Gazvesi'nde de Resûlullah'ı koruyanlardan biriydi. Tebük Gazvesi'nde Resûl-i Ekrem onu Medine'de kendi yerine vekil bıraktı. Gazveden önce malının bir kısmını Hz. Peygamber'in emrine veren Muhammed b. Mesleme'nin hemen bütün gazve ve seriyelerin planlama ve uygulamasında hizmeti oldu. Gazvelerde gösterdiği yiğitlik dolayısıyla "Hz. Peygamber'in atlısı" (fârisü nebiiyillâh) unvanı ile tanındı. 14 Rebîülevvel 3 (4 Eylül 624) tarihinde İslâm düşmanlığı ile tanınan Yahudi şairi Kâ'b b. Eşref ile İbn Ebû'l-Hukayk'ı öldürenler arasında yer aldı (Buhârî, "Megâzî", 15, "Rehin", 3, "Cihâd", 158, 159; Müslim, "Cihâd", 119; Ebû Dâvûd, "Harâc", 21-22).

Muhammed b. Mesleme, 11 Muharrem 6 (2 Haziran 627) tarihinde emrine verilen otuz kişiyle birlikte Medine'ye yedi günlük mesafedeki Kuratâ kabilesi üzerine gönderildi (bk. KURATÂ SERİYESİ). Yine aynı yılın rebîülâhır ayında on kişilik bir grupla Medine'den 24 mil uzaklıktaki Zülkassa'da yaşayan Sa'lebe b. Sa'd oğullarına karşı sevk edildi. Geceleyin kabilenin bulunduğu yere vardıklarında silâhlı 100 kişiyle karşılaştılar. Birkaç saatlik çatış-

madan sonra Sa'lebe b. Sa'd oğulları müslümanların tamamını öldürdükleri düşüncesiyle geri döndüler. Muhammed b. Mesleme bu çarpışmadan yaralı olarak kurtulup Medine'ye döndü.

Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman devrinde yöneticileri teftişle görevlendirildi. Hz. Ömer zamanında Kûfe Valisi Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın Kûfe'de kendisi için bir köşk inşa ettirdiği ve Kısra'nın Medâin'deki köşkünün kapısını söktürüp kendi köşkünde kullandığı yolundaki şikâyetler üzerine halife bu köşkü yakmaları için onu bir heyetle birlikte Kûfe'ye gönderdi. Muhammed b. Mesleme görevini yerine getirdikten sonra Medine'ye döndü.

Muhammed b. Mesleme, Hz. Osman'ın şehid edilmesinin ardından Hz. Ali'yi halife seçen sahâbiler arasında yer aldı (*DİA*, II, 372). Daha sonra fitne baş gösterince Medine'ye 3 mil mesafedeki Rebeze köyüne çekildi. Cemel ve Sıffin savaşlarına katılmadı. Kendisini köyünde ziyaret eden Ebû Bürde el-Eş'arî, insanlarla beraber olup onlara doğruyu anlatmanın daha iyi olacağını söylediğinde ona Hz. Peygamber'in kendisine bir kılıç verip onunla cihad etmesini emrettiğini, müslümanların birbirine düştüğünü gördüğünde ise Uhud dağına gidip kılıcını kırılıncaya kadar dağa vurmasını, sonra da evine çekilmesini tavsiye ettiğini anlattı (*Müsned*, III, 493; İbn Mâce, "Fiten", 10). Huzeyfe b. Yemân, Muhammed b. Mesleme'ye fitnelerin tesir edemeyeceğini söylediler (*Hâkim*, III, 491-492). Muhammed b. Mesleme Safer 43'te (Mayıs 663) Medine'de vefat etti. Bu tarih 46 ve 47 (667) olarak da zikredilmiştir. Ürdün'den gelen bir kişi tarafından evinde öldürüldüğü de rivayet edilmiştir. Cenaze namazını Medine Valisi Mervân b. Hakem kıldırdı ve Cenetü'l-bakî'e defnedildi. Onun yedi hanımından on oğlu ve altı kızı olmuştur. Çocuklarının beşi sahâbidir.

Muhammed b. Mesleme muhaddis, fakih ve Hz. Peygamber'in kâtibi olarak anılmakta, adı ölüm cezalarını infaz eden sahâbiler arasında geçmektedir. Resûl-i Ekrem'den on altı hadis rivayet etmiştir. Kendisinden Sehl b. Ebû Hasme ve Misver b. Mahreme gibi sahâbilerle Kabîsa b. Züeyb, Urve b. Zübeyr, Hasan-ı Basrî, Ebû Bürde el-Eş'arî ve A'rec diye bilinen Abdurrahman b. Hürmüz gibi tâbîler hadis rivayet etmiş, rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de ve birçok hadis kitabında yer almıştır. Ahmed Âdil Kemâl *Muhammed b. Mesleme el-Ensârî* (Cidde 1402/1982), Abdülazîz eş-Şinnâvî *Muhammed b. Mes-*